

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКА МОДЕЛЬ ДІЙНОСТІ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

І. В. Малишівська, О. Я. Троценко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
факультет іноземних мов, кафедра англійської філології;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; e-mail: insta@pu.if.ua*

У статті розглядається специфіка зображення екзистенціалістської дійсності у творах українських письменників початку ХХ століття, зокрема В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Хвильового. Увага зосереджена на втіленні у текстах авторів таких провідних постулатів екзистенціалізму як самотність, відчуження, свобода, абсурдність існування. Прикметним є ґрунтовне дослідження ідейних підвалин творів, що містять у своїй структурі національно-специфічні тлумачення екзистенціалістських концептів, котрі базуються на філософських надбаннях Г. Сковороди та П. Юркевича.

Ключові слова: екзистенціалізм, екзистенціалістський, художня дійсність, абсурдність, свобода.

Екзистенціалізм без перебільшення можна назвати панівним умонастроєм, що заповнив інтелектуальні простори ХХ століття. «Серцевиною екзистенціалізму» (Н. Михайловська) вважають суб'єктивність та індивідуалізм. Як влучно зауважує культуролог та філософ П. Гайденко, завдання «екзистенціалізму – не приховати кризу людини, а навпаки – збагнути її» [3, с. 47], тобто основою екзистенціалізму є проблема буття людини, її внутрішнього світу та особистісної кризи, в якій вона опинилася. Екзистенціалізм активує фундаментальні зміни в сприйманні людиною свого буття та себе в бутті. З легкої руки французьких письменників-філософів Ж.-П. Сартра та А. Камю ця філософська доктрина знайшла своє втілення і в літературній формі. Провідні твори письменників, такі як «Нудота» (Сартр) чи «Сторонній» (Камю) вважають класичними зразками екзистенціалістської прози.

Зауважимо, що в екзистенціалістських творах проблема людського буття є визначальною. Для прибічників екзистенціалізму має значення лише те, як дійсність сприймає окремо взята свідомість. Кожен твір – це вираження авторської концепції буття, яка реалізується через слова і дії одного, іноді двох чи трьох персонажів. Шлях героя у художньому тексті передає світоглядні пошуки митця, тому саме ці дві площини – герой і переосмислена ним дійсність – є ключовими для аналізу основних авторських концептів. Важливо відзначити, що під поняттям «герой» розуміємо «носія ідеї» (Л. Гінзбург), тобто людину, яка в літературному творі

наділена символічним значенням (позитивним чи негативним), а її образ наповнений відповідним до авторського задуму звучанням [4].

Зважаючи на щільну завісу ідеологічних забобонів, що існувала в літературознавстві періоду радянської доби, про екзистенціалізм творчості українських письменників стало широко відомо тільки в останні три десятиліття. Зокрема, праці таких науковців як Ю. Бойка, І. Васишина, М. Гірняк, О. Галета, Є. Лепьохіна, В. Мельника, Н. Михайловської, І. Малишівської, С. Павличко, Л. Тарнавшинської, В. Шевчука, Ю. Шереха та інших впевнено доводять, що українська літературна традиція не позбавлена прогресивних ідей, а такі постулати екзистенціалізму, як усвідомлення абсурдності світу, розчарування у ньому, самоусвідомлення, визначення власного призначення і місця у хаосі буття, прагнення до внутрішньої свободи, не тільки не чужі українським авторам, а подекуди становлять основу художньої дійсності їхніх творів. Наша розвідка присвячена творчості авторів початку ХХ століття, зокрема В. Підмогильному, Є. Плужнику, М. Хвильовому, котрих, зважаючи на загальний ідейний модус їхніх творів, можна вважати піонерами українського літературного екзистенціалізму. Основними завданнями роботи є продемонструвати національну специфіку зображення екзистенціалістської дійсності на прикладі окремих творів та довести їхню ідейну спорідненість з загальноєвропейською традицією екзистенціалістського світосприйняття. Матеріалом дослідження було вибрано твори, в яких екзистенціалістська дійсність простежується найчіткіше, а авторські інтерпретації екзистенціалістських концептів повною мірою ілюструють специфіку національної ментальності. Зокрема, це твори В. Підмогильного «Остап Шаптала» (1921), «Місто» (1928), «Невеличка драма» (1930), «Повість без назви» (1934), Є. Плужника «Недуга» (1928), М. Хвильового «Повість про санаторійну зону» (1928). Звісно, перелічені твори – це не повний список вартих уваги робіт, адже екзистенціалізм творчості українських письменників ще досить свіжа та недостатньо досліджена тема, з кожним роком виривають усе нові та нові постаті, творчість яких варта дослідницької уваги. Варто зазначити, що літературний екзистенціалізм в Україні можна схематично поділити на три етапи, перший – це саме творчість згаданих авторів, тобто початок ХХ століття, другий – це літературна спадщина письменників-емігрантів, зокрема В. Домонтовича та Ю. Косача, а третій – творчі надбання письменників шістдесятників, таких як В. Шевчук, який сам безпосередньо досліджував творчість В. Підмогильного та називав його роботи класичними зразками екзистенціалістської прози [12].

Перш ніж розпочати аналіз прозових творів, доречним буде розглянути філософські міркування щодо людини та її місця у світі, запропонованих Г. Сковородою та П. Юркевичем, адже їхнє бачення подекуди перегукується з європейськими потрактуваннями, а в часових рамках творчість українських філософів передуге європейських аналогам.

Автори праці «Історія філософії» А. Бичко та І. Бичко, досліджуючи загальний ментальний рівень українського суспільства, виокремлюють серед інших світоглядних характеристик національної свідомості «екзистенційно-межове» світовідчуття та «кардіоцентризм» у сприйнятті буття загалом [8]. У роботі «Філософія українського буття» дослідники І. Грабовська та Т. Ємець зауважують, що «...українська традиція філософування орієнтована на людину та власне екзистенційні цінності» [5, с. 6]. Одностайною є думка про те, що проектування філософських орієнтирів на літературне поле відбулось в Україні завдяки Г. Сковороді, який одним із перших в історії українського письменства порушив проблему екзистенції, обстоюючи принципи самоцінного людського існування у світі абсурду, самопізнання достеменного Я через глибини кардіоцентризму [10, с. 318]. У байках, філософських трактатах, притчах, діалогах Г. Сковорода утвердив екзистенціальний ідеал, говорячи про автономне проживання людини у ворожому їй світі, яке орієнтоване на самопізнання [54, с. 72]. Зосереджуючи свої думки на внутрішньому бутті людини, мислитель вважав, що тільки через осягнення власного буття можна зрозуміти інших. Традиції самопізнання людини Г. Сковорода знайшли продовження у «філософії серця» П. Юркевича (1826-1874), орієнтованій на пошук відповідей у духовному началі кожної особистості. У численних працях український філософ культивував ідею порятунку від самознищення та деморалізації у зверненні до вищих, нематеріальних цінностей, які індивід може віднайти через віру в Бога.

У монографії «Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі XIX – першої половини XX ст.» Н. Михайловська зазначає, що предтечею українського екзистенціалізму є екзистенційне філософування XIX століття, яке простежуємо у таких видатних українських філософів-письменників, як М. Гоголь, П. Куліш, Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, П. Юркевич. Під екзистенційним філософуванням авторка розуміє «творчий аналіз проблем буття людини в «межових» життєвих ситуаціях, який відтворює трагічний стан особи, суспільної групи або суспільства загалом і болісно шукає шляхи виходу з проблеми» [15, с. 13]. Подібну думку прослідковуємо в наукових розвідках Л. Водяної «Екзистенційна проблематика бориславського циклу творів І. Франка» (2008), Г. Могильницької «Українські предтечі європейського екзистенціалізму» (2006), О. Шморгун «Філософсько-гуманістичні ідеї в творчості І. Франка, Лесі Українки та В. Винниченка: екзистенційно-психоаналітичні виміри» (2011).

Проте міркування та висновки видатних митців в українському культурному просторі значної мірою актуалізувались лише у 20-х роках XX ст., саме тоді відбуваються найзначніші зрушення в розвитку вітчизняного письменства: письменники надають своїм творам нового звучання, їх цікавить внутрішній світ у протиставленні із зовнішнім, раціона-

льне начало в боротьбі з ірраціональним, вони аналізують, критикують та водночас співчувають людині початку ХХ століття [16, с. 107]. Для нового покоління майстрів слова однією з підвалин формування творчої парадигми стала пропагована Г. Сковородою та П. Юркевичем ідея про духовність та беззаперечну наявність божественного начала в людині. Зосередженість на святості людської душі тісно пов'язана з культом родини, де міцність сімейних зв'язків та пошана до традицій виступали як одна з умов досягнення внутрішнього спокою. Саме тому на сторінках творів розрив відносин між братом та сестрою, дітьми та батьками тощо стає однією з причин, що провокують внутрішні поневіряння героїв. Художня дійсність творів напряду відображає прагнення авторів подолати зовнішні нав'язані перепони та звільнити своє внутрішнє «я», яке подекуди не завжди свідоме власних духовних звершень, але повною мірою відчуває потребу змін.

Бажання молодих українських письменників початку ХХ століття вирватись з-під впливу традиційності та показати інший бік людського існування наштовхнулось на нерозуміння з боку влади, котра побачила в їхніх творах загрозу знищення тодішнього ідеологічного ладу, що мав на меті всебічно контролювати та втручатись у життя кожного індивіда. Літературна дискусія 1925-1928 рр. ініціювала появу літературних угруповань ВУСПП та «Молодняк», які повинні були стояти на сторожі державної ідеології. Так, гаслом ВУСПП було «рішуча боротьба за інтернаціонально-класовий союз літератури України проти міщанського націоналістичного» [10, с. 206]. Хоча такі угруповання гальмували потенційний вільний творчий розвиток, але їх поява сигналізувала, що зміни, які проникли у літературний світ, мають безпосередній вплив на інтелектуальний стержень суспільства.

Недивно, що творча молодь тяжіла до проблем екзистенційності, які можна розцінювати як своєрідну реакцію на тогочасні суспільні події: згідно з екзистенціалістськими вимірами тогочасні умови поставали як абсурдні, адже будь-яке вільнодумство вважалось злочином. Людина була змушена жити за законами, що обмежували її вибір та частково або повністю позбавляли найціннішого – свободи. У контексті всезагального гніту теза про ворожість світу щодо особи реалізується через змалювання тоталітаризму як факту, що організовує процес відчуження українця від навколишньої дійсності, в умовах якої, як зауважує Ю. Бондаренко у розвідці «Національна парадигма українського екзистенціалізму»: «життя людини від народження розгортається як потрапляння в систему розставлених пасток уже через сам факт її належності до українства» [2, с. 64].

Репресії, фізичне та моральне придушення національної ідеї послужили каталізатором, який швидше, ніж у континентальній Європі, збував прогресивний дух інакодумства, що у художній дійсності творів був виражений мотивами свободи, відчуженості, пошуку. Герої творів помі-

чають недосконалість буття, страждають від несумісності особистісних прагнень та загальноприйнятих правил поведінки, намагаються шукати відповіді на одвічні питання щодо сенсу власного існування. Творчий доробок досліджуваних авторів так чи інакше розкриває різносторонні модуси екзистенціалістської філософії, прикметним є те, що молоді письменники інтуїтивно відчували ті коливання людської свідомості, які потім були ґрунтовно дослідженні у творчості європейських письменників. Прогресивність поглядів українських митців та їхні пророчі настанови щодо самотності людини у безкінечному вирі життя, де взаємодія інших «я» подекуди слугує приводом для обмеження внутрішньої чи зовнішньої свободи знайшли своє вираження в ідейні канві художньої дійсності їхніх творів.

Екзистенціалістська спрямованість повісті «Остап Шаптала» закована вже у самій назві твору, адже настановує на думку про те, що мова буде йти про одну людину, внутрішній світ якої перебуває в опозиції до інших людей та інших світів. Екзистенціалістську парадигму повісті простежуємо на двох рівнях: перший – це постать самого героя, який відображає філософське бачення автора «людини у пошуку», що хоче звільнитися від тягара повсякденного нудного життя; другий – це схематично-умовна дійсність плинності буття молодого інженера, яка спонукає до філософських розмірковувань над проблемами людського існування і, насамперед, над життям і смертю. Відраза до життя – лише тло, поштовх для порушення глибинних проблем, водночас цей мотив є семантично-світоглядним ядром, від якого вибудовано всі інші лінії роману, кожна з яких представляє певну ідейну концепцію. За влучним спостереженням О. Галети, «буквальне зображення життя молодого інженера Остапа Шаптала слугує лише приводом для філософських розмірковувань над проблемами людського існування, насамперед життя і смерті» [7, с. 15]. Екзистенціалістська дійсність твору реалізується крізь призму внутрішнього світу героя, в якому постать самого героя декодується за допомогою інших персонажів, зокрема їхнього сприйняття світу, а також їхньої реакції на цей світ. Цікаві спостереження знаходимо у Є. Лепьохіна, який, досліджуючи концепти «відчуження» та «смерть» у повісті В. Підмогильного та повісті А. Камю «Сторонній», зазначає, що «хоча місце дії у досліджуваних творах різне, але їх поєднує безпосередній зв'язок з природою. Шаптала, подібно до Мерсо, теж любить купатися, загоряти. Зокрема, в один із таких днів він рятує Ласю. У «Сторонньому» місце дії є своєрідною антитезою: перша частина повісті – це пригадування наратором свого вільного життя в Алжирі, друга частина – перебування у камері смертників. Схожу антитезу відстежуємо в повісті В. Підмогильного. Це протиставлення міста і села. Село, насамперед, асоціюється з «рідною» Олюсею і «чужими» батьками, особливо матір'ю. Крім того, село становить кінець життя, мрії, досягнення цілі, смерть. Надзвичайно гостро це підкреслено у протиставленні приходу

весни, як зародження нового життя і відходу Олюсі» [11, с. 104] Фактично екзистенціалістська дійсність обох творів представлена як зіткнення протилежних полюсів сприймання людиною свого перебування у вирі повсякденності, яка, несучи з собою зовнішні зміни (природа, шум міста тощо), змушує протагоністів переосмислювати свій внесок у ці зміни та свою вагомість в цілому.

Спільним топосом творів «Невеличка драма» та «Місто» постає міське життя, яке, згідно з поглядами екзистенціалістів, уособлює абсурд буття. У «Місті» В. Підмогильний акцентує увагу на сприйманні світу як абсурдної комедії, де доквілля є зайвою декорацією. Лімінальність зображуваних подій у творах ставить персонажів перед вибором, за яким визначається їхня спроможність до сприйняття буття у проявах соціальної чи особистісної несправедливості. Найчіткіше, на нашу думку, класична для екзистенціалістів порогова ситуація висвітлена в «Місті», де для головного героя Степана Радченка, вихідця з села, місто зі своїми спокусами та закличками стає ареною боротьби внутрішніх сил. Герой проходить довгий шлях, початок якого позначений зневагою до чужого оточення, а кінець – переосмисленням свого місця у бурхливому вирі абсурдних подій, порятунку з яких він знаходить у творчості. Подібний вихід для себе знаходить і протагоніст Ж.-П. Сартра Антуан Рокантен, але для француза творчість – це засіб «виправдати своє існування», для В. Підмогильного – це спосіб врятувати душу від морального занепаду.

У «Невеличкій драмі» усі центральні сцени відбуваються в замкненому просторі маленької комунальної кімнати головної героїні Марти. Дівчина зовсім позбавлена особистого простору, все у її житті нероздільно пов'язане з суєтою та непотрібною метушнею. Така художня щільність простору роману дає письменнику можливість дослідити найдрібніші коливання людської душі. Ю. Шерех, зауважуючи специфічну камерність роману, яка, на його думку, нагадує п'єсу Ж.-П. Сартра «За зачиненими дверима» (1944), називає «Невеличку драму» «передекзистенціалістичним твором» [18, с. 340]. Наявність роздумів над чисто фізіологічним існуванням людини, детальні описи процесів, що відрізняють живу матерію від неживої, споріднюють «Невеличку драму» з «Нудотою» Ж.-П. Сартра, де автор, послуговуючись натуралістичними порівняннями, говорить про місце людини в чужому для неї світі. Попри ідейну спорідненість з екзистенціалізмом, все ж, як вважає Ю. Шерех, у творі відсутня ідея втручання в життя, незважаючи на його гідь і приреченість, що вважається головним у світогляді екзистенціалістів [18, с. 340].

«Повість без назви» – це останній твір В. Підмогильного, що вийшов друком аж у 1988. На думку одного з дослідників творчості митця В. Мельника, ««Повість», як ніякий до цього твір В. Підмогильного, пронизана філософією екзистенціалізму, що для письменника, очевидно, виявилася найглибшою можливістю виразити тогочасне людське життя» [17, с. 347]. Зокрема, чітко простежуються абсурдні ідеї, які втілює голо-

вний персонаж фізик Анатолій Пашенко. Досліджуючи людське життя, герой доходить висновку не лише про випадковість існування людини в реальному світі, а й про його непотрібність. Як і французькі екзистенціалісти, В. Підмогильний бачить стимул до справжнього існування у таких відчуттях, як страх, тривога, нудота, нудьга, які слід сприймати не у фізіологічному розумінні, а саме в екзистенціальному. Паралель вираження абсурдності між «Повістю» та французьким варіантом екзистенціалізму проводить В. Шевчук, але розглядає її ширше, залучаючи для глибшого розуміння ліричного героя Г. Сковороди. В українського «мандрівного філософа» герой приходять в сад і ловить птаха, якого ніколи не піймає. У В. Підмогильного Городовський у величезному місті шукає незнайому жінку, яка справила на нього мимоволі велике враження, хоч добре знає, що ніколи її не знайде. В А. Камю Сізіф через зневагу до богів, ненависть до смерті, спрагу до життя приречений займатися справою, якій немає кінця [19, с. 362]. У всіх трьох випадках абсурдність домінує в творенні екзистенціалістської дійсності. Вона слугує тим каталізатором, що змушує людей діяти, вона керує їхніми вчинками, але не визначає їх.

В означеному руслі не менш важливе місце займає творчість Є. Плужника – однодумця і близького друга В. Підмогильного. Наукові розвідки, присвячені художній спадщині письменника здебільшого стосуються його поетичних творів. Уваги заслуговують напрацювання Г. Токмань та Ж. Яшук, які відзначають спорідненість екзистенціалістських ідей з поетичними настроями автора. Зокрема у дисертаційному дослідженні Ж. Яшук «Екзистенційність як художньо-естетичний метод в українській літературі ХХ століття», де авторка аналізує творчі надбання не тільки Є. Плужника, але й В. Стуса та І. Калинця, знаходимо твердження про те що домінують проблемою у Є. Плужника, В. Стуса та І. Калинця є проблема вибору і свободи, а точніше можливість їх досягнення. Проте варто звертати увагу на авторські особливості в досягненні їх реалізації. Так, ліричний герой Є. Плужника, усвідомлюючи свою самотність і відчуженість, не робить ідею відчуженості й неможливості будь-якого розуміння абсолютною, він навпаки твердить про моральну відповідальність людини, не припускаючи при цьому панування надсуб'єктивних ідеалів і цінностей [21]. У доробку Є. Плужника всього один прозовий твір – роман «Недуга» (1928), який поряд з «Містом» В. Підмогильного вважають яскравим взірцем урбаністичної прози. Головна ідея роману полягає в розгляді екзистенційних питань буття крізь призму кохання. Використовуючи романтичні уподобання героїв, автор закликає читача замислитися над сутністю людського існування. Так, один з основних персонажів твору Іван Семенович Орловець, закохавшись в оперну співачку Ірину Завадську, намагається позбутись цього почуття, тому що воно не вписується в морально-етичні рамки поведінки радянської людини. Пристрасті, котрі вирують у його душі, про-

вокують зародження так званої «недуги», складовими якої є самотність, відчуження, страх і підсвідоме розуміння абсурдності та плінності життя [13]. Однак Іван не є повністю екзистенціалістським героєм, оскільки не прагне до розуміння вищезгаданих істин, а швидше тікає від них. Життєва філософія ще одного персонажа роману Сквирського є цілком співзвучною з однією з основних тез екзистенціалізму – існування передре сущності. У його розумінні людина сама творить себе, а тому ніхто і ніщо, крім самої людини, не може досягнути та реалізувати її сутність. Таку життєву позицію Сквирський сповідує і в коханні, а тому, розуміючи, що однією з сутностей жінки є свобода вибору, їде з міста, даючи коханій можливість самій зробити вибір. Автор уводить мотив від'їзду героя не тільки як спосіб перевірити силу почуттів закоханих людей, але й як своєрідну втечу від абсурдної навколишньої дійсності, котра всіма силами намагається придушити справжню свободу людського «Я» [13]. Винісни на перший план внутрішні переживання героїв, які заплутались у визначенні справжності своїх відчуттів, Є. Плужник відверто кинув виклик тодішнім установам моральності, що, безперечно, викликало шквал негативної критики. Скажімо, В. Коряк та Ф. Якубовський у виданнях «Молодняк» та «Критика» відповідно, зійшлися на думці, що роман автора – це невдала спроба поета реалізувати себе як прозаїка, його сюжет – розхристаний, а герої – сухі [9, 20]. Сучасні ж дослідники Н. Колошук чи А. Михайлова вказують на прогресивність тексту роману та на його багате інтелектуальне наповнення, зокрема це стосується персонажів твору. Те, що тодішні критики характеризували як сухість, у сучасному потрактуванні має геть інше звучання, адже «ірраціональна іпостась Орловця ідеально надається для зображення зсувів, що відбулися у сфері свідомості людини 20-х років. Перебуваючи під владою іншої реальності, що спричинила стан прозріння, Іван Орловець почав сумніватися у значимості тієї системи вартостей, з якою зрісся і в межах якої жив» [14, с. 121]. Щодо екзистенціалістської моделі дійсності, відтвореної у романі, то вона змальована шляхом нашарувань особистісних критичних станів героїв на їхні надумані соціальні ролі, які, з одного боку, придушували справжні поривання, а з іншого – провокували звільнення від умовностей.

До когорти митців, які своєю творчістю кинули виклик суспільній ідеології початку ХХ століття, зараховуємо також М. Хвильового, автора численних новел з глибоким онтологічним наповненням. Найбільш знаковою в контексті нашого дослідження є новела «Повість про санаторійну зону», яка разом з іншими («Я (Романтика)», «Пудель», «Лілюлі», «Сентиментальна історія») увійшла до другого тому творів письменника, що побачив світ 1928 року. Сучасний дослідник творчості М. Хвильового Ю. Безхутрий, аналізуючи художнє надбання письменника, відзначає, що автор «порушує проблеми буття людини у світі, яка переживає духовну кризу. Здебільшого це екзистенційні проблеми вибо-

ру у безнадійно-трагічному світі, і ризику рішення, що може призвести (і найчастіше призводить!) до катастрофи» [1, с. 74]. Заявлений стан катастрофічності, гострого переживання непотрібності та зайвості стають домінуючими мотивами новели «Повість про санаторійну зону». Завдяки генію митця, зауважує Н. Михайловська, «ми бачимо душі покоління 20-х, що трагічно переживає крушіння ідеалів» [15, с. 167]. Обмежений простір зони постає перед читачем на зламі уявного та реального, оскільки письменник з перших рядків твору створює подвійну дійсність, що сублімує спостереження хворої авторки щоденника і цілком реальні картини повоєнної дійсності 20-х років ХХ століття. Поряд з проблемами, безпосередньо пов'язаними з конкретною соціально-політичною постреволюційною дійсністю в Україні, у новелі чільне місце посідають проблеми онтологічні, екзистенційні [1, с. 115]. Вони виявляються у рефлексіях персонажів твору, одні з яких, копаючись у собі через незадоволеність існуючим буттям (анарх, Хлоня), вдаються до самогубства, а інші, навпаки (Майя), шукають виправдання та живляться зневірою навколишніх. «Повість про санаторійну зону» демонструє авторську концепцію безвиході, в якій опиняється людина, що усвідомила примарність зовнішніх ідеалів, але ще не виплекала ідейного стержня боротьби та протистояння.

Жанрово-композиційна палітра творів згаданих письменників початку ХХ століття була представлена і глибокими інтелектуально-філософськими творами з психологічною доміною («Остап Шаптала», «Невеличка драма», «Повість про санаторійну зону»), і новаторською урбаністичною прозою («Місто», «Недуга»). Для ілюстрації провідних ідей філософії буття, зокрема самотності, відчуження, прагнення свободи, ірраціоналізму людського існування та змалювання екзистенціалістської дійсності, автори використовують як традиційні засоби розкриття конфлікту – діалог чи авторський коментар, так і непрямі – підтекст, натяк, деталь з символічним наповненням. Романи переважно є доцентровими («Місто», «Остап Шаптала»), де загальний стан суспільства представлений кризь світоглядну призму протагоніста, або такими, де імпліцитний оповідач аналізує душевний стан героїв, але не отожднює себе з жодним з них («Невеличка драма», «Повість про санаторійну зону»). Персонажі творів – відчужені, самотні особистості, які перебувають у світі власних переживань, прагнуть збагнути сенс власного існування, проте їм потрібно подолати стан внутрішньої або зовнішньої лімінальності. Переважно відкритий фінал творів підкреслює трагічний оптимізм авторів, адже омріяний хвилинний спокій сну, в який поринає героїня Марта («Невеличка драма») чи примирення з неминучою плінністю життя («Остап Шаптала») стають тимчасовим перепочинком, за яким знову буде боротьба над вирішенням вічних проблем. Екзистенціалістська дійсність творів визначається двоплановим відтворенням подій, де перший, зовнішній шар – це умовності суспільства, тиск надуманої

моральності, а другий, схований, закодований у думках та відчуттях, пласт ірраціонального світовідчуття абсурдності власного існування.

Таким чином в аналізованих у нашій розвідці творах «Остап Шаптала», «Невеличка драма», «Повість без назви» В. Підмогильного, «Недуга» Є. Плужника, «Повість про санаторійну зону» М. Хвильового екзистенціалістська дійсність сублімує екзистенційний тип філософування, започаткований ще Г. Сковородою, та підтверджує парадокс появи постулатів популярної філософії на теренах підрежимної України природним прагненням індивіда звільнитися від штучно створених рамок, які накладало радянське суспільство.

Література

1. Безхутрий Ю.М. Художній світ Миколи Хвильового [Електронний ресурс] / Юрій Миколайович Безхутрий. – Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/Bezkhoutry.pdf
2. Бондаренко Ю.І. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю.І. Бондаренко // Слово і Час. – 2003. – № 6. – С. 64-69.
3. Гайденко П.П. Экзистенциализм и проблема культуры / П.П. Гайденко. – М.: Высшая школа, 1963. – 122 с.
4. Гинзбург Л.Я. О литературном герое / Л.Я. Гинзбург. – Ленинград: Советский писатель, 1979. – 222 с.
5. Грабовська І.М. Філософія українського буття / І.М. Грабовська, Т.М. Ємець, О.І. Мостяєв. – К.: Укр. Видавнича Спілка, 2006. – 295 с.
6. Гром'як Р.Т. Міжнародні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій / Р.Т. Гром'як. – Тернопіль, 2005. – 319 с
7. Досвід кохання і критика чистого розуму. В. Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / упоряд. О. Галета. – К.: Факт, 2003. – 429 с.
8. Історія філософії: підруч. для студ. вузів / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – К.: Либідь, 2001. – 408 с.
9. Коряк В. Євген Плужник. Недуга / В. Коряк // Молодняк. – 1928. – №7-8. – С. 116-118
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ковалів Ю.І. – К.: Академія, 2007. – Т. 2. – 622 с.
11. Лепьохін Є.О. Концепти «відчуження» і «смерть» у повісті «Сторонній Альбера Камю і повісті «Остап Шаптала» Валер'яна Підмогильного / Є.О. Лепьохін // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2012. – Вип. 27. – С. 102-106.
12. Малишівська І.В. проза Валерія Шевчука й англійський роман 50-60 рр. ХХ ст.: екзистенціалістська парадигма. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05. «порівняльне літературознавство» / І.В. Малишівська. – Дніпропетровськ, 2013. – 19 с.
13. Малишівська І.В. Українська екзистенціальна проза у європейському контексті / І.В. Малишівська // Актуальні проблеми слов'янської філології. – Бердянськ, 2009. – Вип. ХХІ. – С. 492-501.

14. Михайлова А.А. Еротичні екзистенціали у романі Євгена Плужника «Недуга» / А.А. Михайлова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2011. – Вип. 3(1). – С. 121-135.
15. Михайловська Н.А. Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософування в українській літературі ХІХ – першої половини ХХ ст. / Н.А. Михайловська. – Львів: Світ, 1998. – 212 с.
16. Мельник В.О. Модернізм української прози: генеза, розвиток, історичне значення / В.О. Мельник // Сучасність. – 1996. – № 12. – С. 105-109.
17. Мельник В.О. Суворий аналітик доби В. Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. / В.О. Мельник; упоряд. О. Галета // Досвід кохання і критика чистого розуму. В. Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій. – К.: Факт, 2003. – С. 341-352.
18. Шерех Ю.В. Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. / Ю.В. Шерех. – Харків: Фоліо, 1998. – Т. 1. – 365 с.
19. Шевчук В.О. Екзистенціальна проза В. Підмогильного / В.О. Шевчук; упоряд. О. Галета // Досвід кохання і критика чистого розуму. В. Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій. – К.: Факт, 2003. – С. 353-366.
20. Якубовський Ф. Євген Плужник. Недуга / Ф. Якубовський// Критика. – 1928. – №4. – С. 161-162.
21. Ящук Ж.М. Екзистенційність як художньо-естетичний метод в українській літературі ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук степеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.08 «Естетика» / Ж.М. Ящук; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 17 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

Рекомендована до друку д.ф.н., професором Венгриновичем А. А.

EXISTENTIALIST MODEL OF REALITY IN THE WORKS OF UKRAINIAN WRITERS OF THE EARLY 20th CENTURY

I. V. Malyshivska, O. Ya. Trotsenko

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

English Philology Department;

76018, Ivano-Frankivs, Shevchenko Str., 57; e-mail: inst@pu.if.ua

The article reads about national peculiarities of existentialist model of reality in the works of such Ukrainian writers as V. Pidmogylnyy, Y. Pluzhnyk, and M. Hvylovyy. The attention is paid to such key existentialist concepts as loneliness, alienation, freedom, absurdity. It is worth mentioning that the existentialist ideas of Ukrainian writers are based on the philosophical works of G. Skovoroda and P. Yurkevych.

Keywords: *existentialism, existentialist, reality, absurdity, freedom.*